

Horizontalni instrument za Zapadni Balkan i Tursku

KVALITETNO OBRAZOVANJE U MULTIETNIČKIM DRUŠTVIMA

Preporuke za politike

sa

Mapom puta

Sadržaj

1.	KONTEKST.....	3
2.	KVALITETNO OBRAZOVANJE U MULTIETNIČKIM DRUŠTVIMA	5
3.	CILJEVI I PREPORUKE ZA POLITIKE.....	7
4.	MAPA PUTA.....	11

1. KONTEKST

Pravo na obrazovanje je temeljno ljudsko pravo garantirano svim globalnim i regionalnim instrumentima za zaštitu osnovnih ljudskih prava (Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, 1948., član 26.; Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju UNESCO-a, 1960/1962.; Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, 1966/1976., član 13 - 14.; Konvencija o pravima djeteta, 1989/1990., član 28.; (Evropska) konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, (Prvi) protokol, 1952/1954, član 2.).

Pravo na obrazovanje je preraslo u međunarodnu normu koja obuhvata **pristup obrazovanju** (besplatno i obavezno osnovno obrazovanje za sve, dostupno srednje obrazovanje sa progresivnim uvođenjem i besplatnog srednjeg obrazovanja) i **obavezu sprečavanja diskriminacije**. Međutim, da bi obrazovanje bilo "usmjereno ka punom razvoju ljudskog karaktera i jačanju poštivanja ljudskih prava i osnovnih sloboda" i da bi "promoviralo razumijevanje, toleranciju i prijateljstvo među svim narodima, rasnim ili vjerskim grupama" (Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, 1948., član 26.), što je od posebnog značaja u raznolikim društvima, moraju se ispoštovati određeni standardi. Pravo na obrazovanje tako treba definisati i o njemu razgovarati u smislu **pristupa kvalitetnom obrazovanju za sve**.

Stoga, kako navodi Komitet ministara Vijeća Evrope (CM) 2012. godine, pravo na obrazovanje kao osnovno ljudsko pravo "može biti u potpunosti ostvareno samo ako je obrazovanje odgovarajućeg kvaliteta".¹

Pošto je obrazovanje "ključno za razvoj demokratske kulture" i "mora omogućiti učenicima i studentima da razviju vještine za međukulturalni dijalog" i s obzirom na to da "svi trebaju imati jednake mogućnosti kako bi ostvarivali pravo na obrazovanje i imali koristi od kvalitetnog obrazovanja u skladu sa njihovim željama i mogućnostima" (CM/Rec(2012)13), ključno je da zemlje članice obezbijede kvalitetno obrazovanje koje se smatra obrazovanjem koje (CM/Rec(2012)13, pasus 6):²

- a. omogućava pristup učenju svim učenicima i studentima, naročito iz ranjivih ili grupa u nepovoljnom položaju, prilagođenom njihovim potrebama;
- b. pruža sigurno i nenasilno obrazovno okruženje u kojem se poštuju prava svih;
- c. razvija osobnost, talente, mentalne i fizičke sposobnosti svakog učenika i studenta do njihovog punog potencijala i potiče ih da završe obrazovne programe u koje su upisani;
- d. promovira demokratiju, poštovanje ljudskih prava i socijalnu pravdu u obrazovnom okruženju koje prepoznaje svačije obrazovne i socijalne potrebe;
- e. omogućava učenicima i studentima da razviju odgovarajuće kompetencije, samopouzdanje i kritičko razmišljanje kako bi im pomoglo da postanu odgovorni građani i unaprijede svoju zapošljivost;
- f. prenosi univerzalne i lokalne kulturne vrijednosti učenicima i studentima, osposobljavajući ih istovremeno za donošenje vlastitih odluka;
- g. certificira ishode formalnog i neformalnog učenja na transparentan način, zasnovan na pravednoj procjeni, kako bi se stečeno znanje i kompetencije mogli priznati za potrebe daljeg obrazovanja, zapošljavanja i u druge svrhe;
- h. oslanja se na kvalitetne nastavnike koji su predani kontinuiranom stručnom usavršavanju;
- i. je bez korupcije.“

¹ Preporuka CM/Rec(2012)13 Komiteta ministara državama članicama o osiguravanju kvalitetnog obrazovanja. Komitet ministara usvojio dana 12.12.2012.; u daljem tekstu CM/Rec(2012)13.

² Vidjeti također viziju Vijeća Evrope o kvalitetnom obrazovanju i njegovim aktivnostima, dostupno na: <https://www.coe.int/en/web/education/vision-for-a-quality-education>.

Vizija Vijeća Evrope o kvalitetnom obrazovanju za sve zasnovana je na temeljnim principima i vrijednostima.

Temeljni principi:

1) **Kvalitetno obrazovanje kao javno dobro i osnovna socijalna vrijednost:** sve politike i akcije svih aktera trebaju biti zasnovane na ovom osnovnom principu koji moraju usvojiti svi akteri i šira društvena zajednica;

2) **Obrazovni sistem zasnovan na zajedničkim vrijednostima u skladu sa osnovnim evropskim normama:** ove norme su obuhvaćene Konvencijom o ljudskim pravima i osnovnim slobodama Vijeća Evrope (Evropska konvencija o ljudskim pravima) i drugim međunarodnim (evropskim i globalnim) sporazumima koje je ratificirala Bosna i Hercegovina. Obrazovanje stoga treba promovirati demokratiju, poštivanje ljudskih prava i osnovnih sloboda i socijalnu pravdu (vidjeti u daljem tekstu);

3) **Inkluzivno obrazovanje:** kvalitetno obrazovanje omogućava pristup učenju za sve učenike, uključujući i one iz ranjivih i grupa u nepovoljnom položaju, te učenike sa specifičnom ličnom situacijom, i prilagođeno je potrebama i sposobnostima učenika na takav način da im omogućava da ostvare svoj puni potencijal;

4) **Obrazovanje koje priprema mlade ljude za život u raznolikom demokratskom društvu:** kvalitetno obrazovanje za sve omogućava studentima da razviju odgovarajuće kompetencije za demokratsku kulturu, uključujući međukulturalne kompetencije, samopouzdanje i kritičko razmišljanje, kako bi se učenike pripremi da budu odgovorni građani i osnažilo za razvoj vlastitog potencijala i kako bi mogli doprinijeti integraciji raznolikih društava;

5) **Kontinuirani razvoj obrazovnog sistema zasnovan na savremenim naučnim saznanjima:** kvalitetno obrazovanje je također zasnovano na spremnosti svih aktera da uvažavaju savremena naučna saznanja, kako u pogledu obrazovnog sadržaja, tako i u pogledu organizacije i izvođenja nastave (npr. nastavni i udžbenički sadržaji, nastavne metode);

6) **Obrazovanje bez korupcije i favoritizma:** kvalitetno obrazovanje mora biti na zaslugama zasnovan sistem, bez bilo kakve korupcije ili ličnog, političkog ili institucionalnog favoritizma bilo koje vrste. Za to je potrebno da se na svim pozicijama nalaze kvalifikovani pojedinci, u skladu sa njihovim sposobnostima i profesionalnim kvalifikacijama, koji su spremni na kontinuirano stručno usavršavanje i sposobni da odole bilo kakvim političkim, finansijskim ili ličnim pritiscima u izvršavanju njihovih obrazovnih zadataka.

Vrijednosti

- 1) ljudska prava i osnovne slobode za sve, bez ikakve diskriminacije po bilo kom osnovu;
- 2) poštovanje i zalaganje za kulturnu raznolikost, uključujući etničku, lingvističku i vjersku raznolikost, kao osnovne i cijenjene karakteristike raznolikih društava;
- 3) rodna ravnopravnost;
- 4) socijalna pravda i ljudsko dostojanstvo za svakoga;
- 5) demokratija
- 6) vladavina prava;
- 7) jednakost (stvarna ravnopravnost za sve).

2. KVALITETNO OBRAZOVANJE U MULTIETNIČKIM DRUŠTVIMA

Vijeće Evrope je pružilo podršku nadležnim organima u Bosni i Hercegovini na unapređenju kvaliteta obrazovanja pomažući u prevazilaženju etničke segregacije/diskriminacije u formalnom obrazovanju kroz primjenu **antidiskriminatornih pristupa zasnovanih na standardima i praksama Vijeća Evrope**. „Kvalitetno obrazovanje u multietničkim društvima“ je akcija koju zajednički finansiraju Evropska unija i Vijeće Evrope u okviru Horizontalnog instrumenta Evropske unije i Vijeća Evrope za Zapadni Balkan i Tursku.

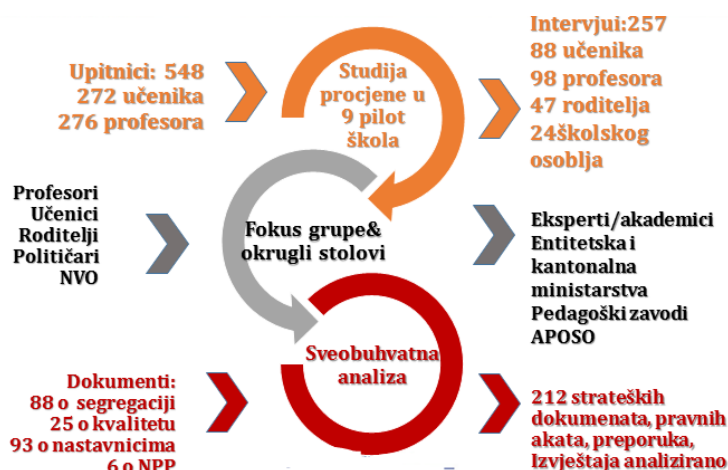
Ova akcija se realizirala u bliskoj saradnji i partnerstvu sa obrazovnim vlastima BiH.³

Glavni cilj ove akcije je podrška procesu reforme obrazovanja u Bosni i Hercegovini kroz **preporuke za politike**, koje su razvijene na dokazima proizašlim iz sveobuhvatnog istraživanja i analitičkog procesa. Na osnovu preporuka za politike i daljih konsultacija, izrađena je **mapa puta** sa specifičnim, konkretnim aktivnostima grupiranim prema šest opštih ciljeva. Navedeno je ko može provoditi ove aktivnosti, kao i vremenski okvir. Zamisao je da, bez obzira na kontekst - politički, pravni, finansijski i slično - postoje mjere koje se mogu provesti na različitim nivoima obrazovnih sistema, bilo to od strane nastavnika, učenika, roditelja, pedagoških zavoda ili ministarstva. Mjere se sada mogu provesti na osnovu evropskih standarda, s ciljem povećanja kvalitete obrazovanja.

2.1 Proces (metodologija)

Proces se sastojao od sljedećih etapa kroz koje su prikupljeni i dokazi:

- 1) **Studija procjene o etničkoj segregaciji i diskriminaciji** i njenom uticaju na kvalitet obrazovanja u Bosni i Hercegovini
- 2) **zaključci obimnih konsultacija** sa zainteresiranim stranama (**fokus grupe**)
- 3) **analize** različitih aspekata obrazovnog sistema u Bosni i Hercegovini.

³ Članovi Savjetodavnog odbora su predstavnici Ministarstva civilnih poslova, Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice, Agencije za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke, Ministarstva prosvjete i kulture Republike Srpske, svih kantonalnih ministarstava obrazovanja, Odjela za obrazovanje Vlade Brčko Distrikta, Delegacije Evropske unije u Bosni i Hercegovini, Vijeća Evrope i Institucije ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine.

2.1.1 Studija procjene o etničkoj segregaciji i diskriminaciji i njenom uticaju na kvalitet obrazovanja provedena je u devet pilot škola u Bosni i Hercegovini u periodu od 22. maja do 6. juna 2018. godine. Pilot škole su kandidovala različita nadležna ministarstva obrazovanja pri čemu se vodilo računa da odabrane škole predstavljaju diverzitet obrazovnih sistema u BiH u pogledu programa, jezika nastavnog procesa i upravljačke strukture. Bez obzira na to što je u uzorku škola osigurana raznolikost, nije moguće generalizirati nalaze ove studije u kontekstu svih škola u Bosni i Hercegovini.

2.1.2 Zaključci i preporuke iz Studije procjene su potom bili predmet diskusije i dorade kroz seriju intervjua, fokus grupa, okruglih stolova i upitnika organiziranih u periodu od septembra 2018. do februara 2019. godine. U tom procesu učestvovalo je: 88 učenika, 98 nastavnika, 47 roditelja i 24 predstavnika škola iz devet pilot škola, predstavnici lokalnih i međunarodnih organizacija civilnog društva, domaći stručnjaci i akademici, predstavnici svih nadležnih entitetskih i kantonalnih ministarstava obrazovanja, pedagoških zavoda i Agencije za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje (APOSO). Ukupno je konsultirano oko 600 zainteresiranih strana.

Ovaj proces konsultacija također je ukazao i na buduću orijentaciju u razmišljanju učenika koja bi se mogla sumirati u rečenici jednog učenika: „**Želimo živjeti svoju budućnost, a ne njihovu prošlost.**“

Fokus grupe sa učenicima, 29-30.09.2018. Jahorina,
34 učenika iz 8 pilot škola

2.1.3 Analize različitih aspekata obrazovnih sistema u Bosni i Hercegovini: strateški dokumenti koji se odnose i na ukidanje segregacije u obrazovanju u Bosni i Hercegovini; pravni dokumenti (zakoni i propisi) u vezi sa poimanjem kvaliteta u okviru obrazovnih sistema u BiH; trenutno stanje u vezi sa obrazovanjem prije zaposlenja i stručnim usavršavanjem na poslu, napredovanje u karijeri i politike za nastavnike i direktore škola u Bosni i Hercegovini; strateški dokumenti o razvoju nastavnog plana i programa u vezi sa integracijom u Bosni i Hercegovini i politike i prakse u devet srednjih škola u Bosni i Hercegovini.

3. CILJEVI I PREPORUKE ZA POLITIKE

U skladu sa opštim ciljem projekta, a na osnovu studije procjene i procesa konsultacija, definirani su specifični ciljevi i preporuke za politike.

Opšti cilj (OC)

Unapređenje kvaliteta obrazovanja za sve u Bosni i Hercegovini u skladu sa vizijom Vijeća Evrope za kvalitetno obrazovanje i Preporukom CM/Rec(2012)13 Odbora ministara državama članicama o osiguravanju kvalitetnog obrazovanja te u skladu sa međunarodnim standardima za kvalitetno obrazovanje za sve.

Specifični ciljevi (SC)

1. Osigurati da se **kvalitetno obrazovanje za sve** doživljava kao **javno dobro i osnovna društvena vrijednost** u Bosni i Hercegovini.
2. Osigurati **integraciju diverzificiranog društva u Bosni i Hercegovini** kroz unapređenje društvene kohezije na osnovu **interkulturalnih kompetencija svih zainteresiranih strana**.
3. Provesti **antidiskriminatorne politike** u skladu sa međunarodnim standardima.
4. Razviti **demokratsku kulturu u školama** zasnovanu na načelima (demokratskih) prava i odgovornosti; aktivnog, svrsishodnog i djelotvornog učešća, uključujući učešće u upravljanju; vrijednostima, poštovanju i zaštiti različitosti.
5. Osnažiti **učenike da postanu kompetentni pojedinci, sposobni za kritičko i inovativno razmišljanje** te samim tim potpuno spremni da postanu **građani koji efektivno učestvuju** u životu raznolikog društva u Bosni i Hercegovini.
6. Unaprijediti **kompetencije nastavnika i direktora škola** kako bi mogli realizirati SC 2, 3, 4 i 5 te pomoći u realizaciji SC 1.

Preporuke

SC 1 Osigurati da se **kvalitetno obrazovanje za sve** doživljava kao **javno dobro i osnovna društvena vrijednost** u Bosni i Hercegovini.

1. Promovirati obrazovanje kao društvenu vrijednost kroz podizanje svijesti društva o kvalitetnom obrazovanju kao javnom dobru i osnovnom ljudskom pravu.
2. Podržati koordinaciju svih nadležnih ministarstava u definisanju vizije i ciljeva obrazovanja u BiH.

SC 2 Osigurati **integraciju diverzificiranog društva u Bosni i Hercegovini** kroz unapređenje društvene kohezije na osnovu **interkulturalnih kompetencija svih zainteresiranih strana**.

1. Aktivno stvarati pretpostavke za prihvatanje različitosti u školama i uklanjati sve prepreke u tom smislu.
 - a. organizirati inkluzivno obrazovanje koje će biti zasnovano na promoviranju i poštovanju različitosti na nediskriminatoran način, tj. kroz razumijevanje i vrednovanje različitosti kao sastavnog dijela društva u Bosni i Hercegovini;

- b. podizati svijest o značaju prevazilaženja socijalne distance između osoba koje pripadaju različitim etničkim/nacionalnim zajednicama radi društvene integracije.
2. Omogućiti prilike i finansijska sredstva za svrsishodnu bilateralnu i multilateralnu saradnju i programe razmjene između škola u cijeloj Bosni i Hercegovini.
 - a. organizirati različite zajedničke (kontinuirane) aktivnosti, kao što su društvene aktivnosti, projekti, sportske aktivnosti itd.;
 - b. organizirati tematske skupove u kojima će učestvovati više škola i učenika iz različitih dijelova Bosne i Hercegovine;
 - c. organizirati programe razmjene učenika koji će imati i pedagošku i društvenu svrhu;
 - d. osigurati da ta saradnja bude uključena u nastavni plan i program;
 - e. organizirati tematske programe razmjene i studijske posjete za nastavno i školsko osoblje.
 3. Osigurati da se nastavnim planom i programom aktivno promovira društvena integracija uz poštovanje svih vidova različitosti u Bosni i Hercegovini.
 - a. osigurati da suština obrazovanja i aktivnosti (programa razmjene, zajedničkih aktivnosti, drugih vidova saradnje između škola) ima za cilj da učenicima i drugim zainteresiranim stranama pomogne u razvijanju interkulturalnih kompetencija (tj. da ove kompetencije postanu ishod učenja);
 - b. osigurati da se obrazovni sadržaj fokusira na zajedničke vrijednosti i interese i njihovu promociju umjesto na promociju podjela i razlika;
 - c. osigurati da obrazovanje promovira različitosti kao vrijednost i integraciju raznolikog društva u kojem su sve zajednice i pojedinci koji im pripadaju shvaćeni i prepoznati kao vrijedan i sastavni dio tog društva.

SC 3 Provesti **antidiskriminatorne politike** u skladu sa međunarodnim standardima.

1. Osigurati da obrazovni sadržaj (NPP, udžbenici i drugi nastavni materijali) budu u skladu sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima tako da obrazovanje doprinese sprečavanju diskriminacije, razvijanju povjerenja i međusobnog poštovanja te promociji iskrene podrške zajedničkim vrijednostima suživota.
 - a. revidirati obrazovne sadržaje sa etnocentričnim narativima, neprihvatljive svjetonazore i sve diskriminatorne elemente, te sve vrste stereotipa;
 - b. osigurati da obrazovni sadržaj bude zasnovan na razumijevanju i prihvatanju Bosne i Hercegovine kao etnički, jezički, kulturno i vjerski raznolikog društva te da njime budu obuhvaćena različita (višestruka) relevantna stanovišta, otkrića savremene nauke i informacije neophodne za potpuno razumijevanje pojedinačnih pitanja;
 - c. osigurati da obrazovni sadržaj predstavlja kulturu, tradiciju i istorijsko nasljeđe svih konstitutivnih naroda, nacionalnih manjina i ostalih koje žive u Bosni i Hercegovini na nediskriminatoran način te osigurati da ta različitost bude prepoznata kao sastavni i jednako vrijedan dio društva u Bosni i Hercegovini.
2. Osigurati da sve politike (propisi) i prakse na nivou škola u potpunosti promoviraju princip jednakosti i pravo svakog pojedinca na zaštitu od diskriminacije po bilo kojem osnovu.
 - a. osigurati mjere koje ne toleriraju bilo koji vid diskriminacije po bilo kojem osnovu, uključujući etničku pripadnost (također obratiti pažnju na pripadnost nacionalnim manjinama i konstitutivnim narodima koji su u manjini na području u kojem žive);
 - b. eliminirati svaki vid fizičke segregacije te spriječiti sve pokušaje da se obrazovanje organizira po osnovu etničke segregacije;
 - c. osigurati mjere za sprečavanje svakog vida nasilja, uključujući maltretiranje u školama;

- d. osigurati načine za praćenje i prijavljivanje slučajeva diskriminacije i nasilja, uključujući maltretiranje u školama;
- e. podizati svijest o vidovima direktne i indirektno diskriminacije kod zainteresiranih strana, kao i o načinima efektivne borbe protiv diskriminacije.

SC 4 Razviti **demokratsku kulturu u školama** zasnovanu na načelima (demokratskih) prava i odgovornosti; aktivnog, svrsishodnog i djelotvornog učešća, uključujući učešće u upravljanju; vrijednostima, poštovanju i zaštiti različitosti.

1. Podržati društveno emancipirajući pristup pravima i odgovornostima (uz priznavanje ljudskih prava i osnovnih sloboda za sve, efektivne jednakosti za sve, u skladu sa načelom nediskriminacije).
 - a. podučavati različitost kao vrijednost i promovirati vrijednosti socijalne inkluzije, međusobnog razumijevanja i odgovornosti prema svima;
 - b. afirmirati prava učenika koji pripadaju zajednicama koje su u manjini u datom kontekstu i učenika sa posebnim potrebama na kvalitetno obrazovanje nudeći učenicima različite pristupe u skladu sa njihovim potrebama i sposobnostima i njegujući inkluzivnu kulturu u školama, između ostalog, kroz participatorne metode učenja i inkluzivno okruženje u školama;
 - c. vrednovati različitost kroz njeno uključivanje u sve aspekte života škole (tj. integriranje različitosti), između ostalog u obrazovni sadržaj, upravljanje i strukture škole.
2. Omogućiti učešće i osigurati da ono ne bude samo puka formalnost, već svrsishodan proces.
 - a. tražiti mišljenje učenika i roditelja o bitnim pitanjima koja se tiču škole (npr. putem upitnika, onlajn platformi, foruma i drugih mehanizama) i ta mišljenja uključiti u godišnje školske planove;
 - b. nuditi učenicima prilike da sarađuju i da se angažiraju i na taj način omogućiti im da samostalno organiziraju i realiziraju aktivnosti u školi i svojoj lokalnoj zajednici;
 - c. nuditi roditeljima prilike da sarađuju sa školama i uključiti ih u školske aktivnosti.
3. Afirmirati model zajedničkog demokratskog upravljanja u školama.
 - a. podržati rukovodno i ostalo osoblje u školama u uvođenju modela demokratskog upravljanja;
 - b. pripremiti i realizirati programe za školsko osoblje, učenike i roditelje o školskim odborima i vijećima kako bi se oni bolje upoznali sa karakteristikama i funkcijama tih tijela;
 - c. osnažiti kapacitete školskog osoblja, učenika i roditelja za učešće u donošenju odluka o bitnim pitanjima koja se tiču škole.

SC 5 Ojačati kompetencije i sposobnosti **učenika kao pojedinaca za kritičko i inovativno razmišljanje** kako bi postali potpuno spremni **građani koji efektivno učestvuju** u životu raznolikog društva u Bosni i Hercegovini.

1. Promovirati i podučavati univerzalne vrijednosti (ljudska prava i osnovne slobode, ljudsko dostojanstvo, socijalnu pravdu, demokratiju, kulturnu različitost, ravnopravnost (efektivnu jednakost), vladavinu prava, nediskriminaciju itd.)
 - a. osigurati da ljudska prava i osnovne slobode, kao i ostale univerzalne vrijednosti postanu sastavni dio školskog plana i programa;

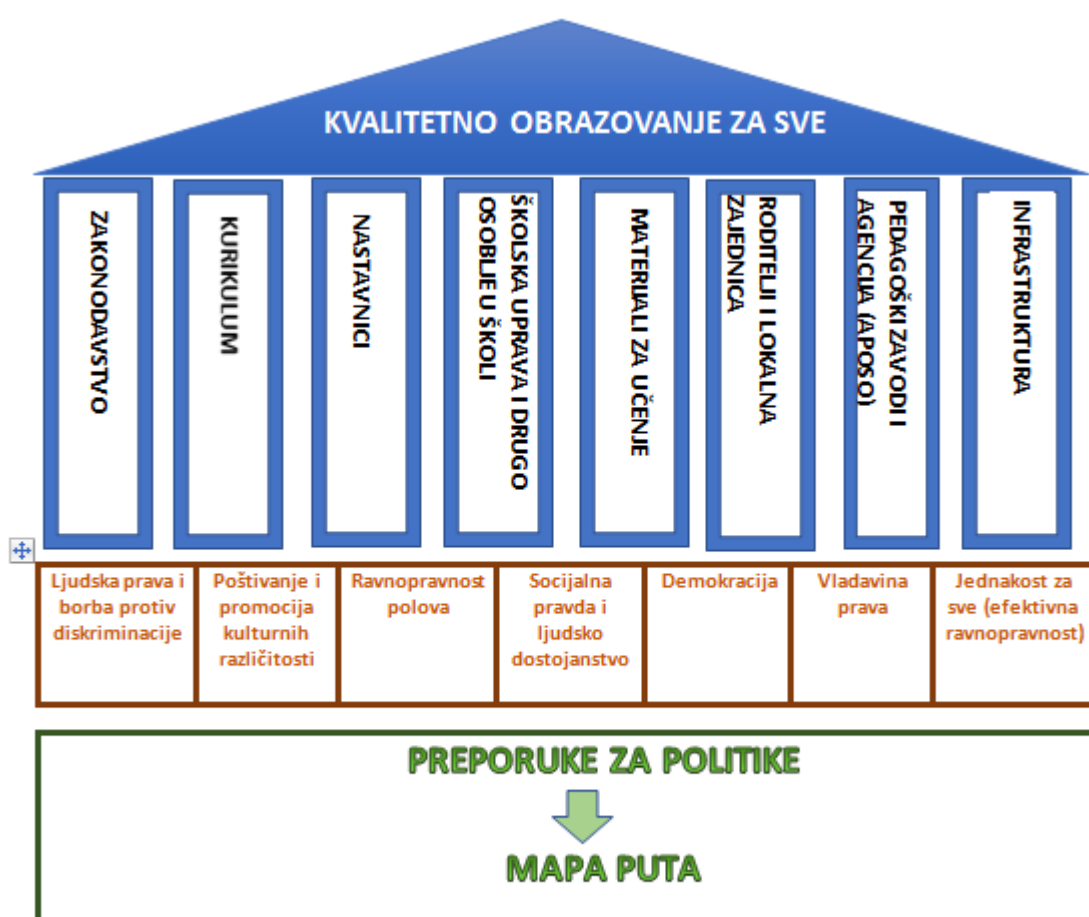
- b. organizirati aktivnosti u školama i između škola tako da se kroz njih promoviraju i podržavaju ljudska prava i osnovne slobode za sve, kao i ostale univerzalne vrijednosti.
2. Promovirati i podučavati analitičko i kritičko razumijevanje i razmišljanje neophodno za razumijevanje i analizu sadržaja svih vrsta na sistematičan i logičan način.
 - a. potaknuti učenike da razmišljaju, diskutiraju, istražuju i uče samostalno osiguravajući im odgovarajuće didaktičke materijale;
 - b. nuditi programe o medijskoj pismenosti, uključujući društvene medije, ističući ulogu svih medija u stvaranju i promoviranju stereotipa i predrasuda, kao i govora mržnje.
 3. Promovirati empatiju neophodnu za razumijevanje i prihvatanje tuđeg razmišljanja, uvjerenja i osjećanja, kao i nepovoljnog i/ili drugačijeg položaja (društveno-ekonomska situacija, siromaštvo, bolest, nezaposlenost roditelja, različite vrste porodica), kao i za sagledavanje svijeta iz tuđe perspektive.
 4. Promovirati i podučavati saradnju između pojedinaca i zajednica i vještine rješavanja sukoba.

SC 6 Unaprijediti kompetencije nastavnika, direktora škola i drugog školskog osoblja kako bi mogli realizirati SC 2, 3, 4 i 5 te pomoći u realizaciji SC 1.

1. Osnažiti škole za analizu potreba nastavnika i drugog školskog osoblja u pogledu kompetencija neophodnih za realizaciju specifičnih ciljeva (SC 1–5).
 - a. osigurati da pedagoški zavodi prate te potrebe;
 - b. osigurati neophodnu podršku školama (putem pedagoških zavoda ili drugih stručnih programa).
2. Nuditi školama programe za razvoj i/ili usavršavanje kompetencija koji će biti duži, zasnovani na modulima te u kojima će se primjenjivati cjelovit školski pristup.
3. Podržavati kolegijalno učenje i mentorstvo između nastavnog osoblja i škola.
4. Nuditi rukovodstvu škola prilike za stručno usavršavanje u domenu funkcija koje obavljaju sa posebnim naglaskom na pedagoško vodstvo i uključivanje roditelja, učenika i lokalnih zajednica u aktivnosti i upravljanje u školama.
5. Nuditi ustanovama za školovanje nastavnog kadra programe na temu ljudskih prava i osnovnih sloboda, ljudskog dostojanstva, socijalne pravde, demokratije, kulturne različitosti, jednakosti (efektivne jednakosti), vladavine prava, nediskriminacije itd.

4. MAPA PUTA

U razmatranjima o tome koje aktivnosti treba uključiti u mapu puta, pojam kvalitetnog obrazovanja za sve, u skladu sa njegovim prethodno objašnjenim elementima, obezbeđuje opšti okvir. Principi ljudskih prava i demokratije podupiru ovu strukturu, uključujući zabranu diskriminacije, rodnu ravnopravnost i poštovanje kulturnih razlika. Različite mjere, odnosno akteri, akti i strateški dokumenti, potrebni za reformu sistema obrazovanja pružaju stubove sistema. Konačno, od nove mape puta se očekuje da pruži temelje zasnovane na dokazima kao doprinos reformi obrazovnih sistema u BiH. Sljedeći dijagram prikazuje kako ovi različiti aspekti zajedno funkcionišu s ciljem promicanja obrazovnog sistema u raznolikim (multietničkim) društvima:

MAPA PUTA ZA KVALITETNO OBRAZOVANJE ZA SVE U BOSNI I HERCEGOVINI

Specifični cilj	Preporuke	Aktivnosti	Akteri	Nivo implementacije Vremenski okvir*
SC 1 Osigurati da se kvalitetno obrazovanje za sve doživljava kao javno dobro i osnovna društvena vrijednost u Bosni i Hercegovini.	1. Promovirati obrazovanje kao društvenu vrijednost kroz podizanje svijesti društva o kvalitetnom obrazovanju kao javnom dobru i osnovnom ljudskom pravu	Izrada komunikacijskih strategija i povezanih akcionih planova, uključujući sve aktere u oblasti obrazovanja i medije. Sve opisane aktivnosti trebaju doprinijeti promociji obrazovanja kao javnog dobra i osnovnog ljudskog prava.	Svi (ovu aktivnost treba ugraditi, odnosno ona treba biti osnovni dio obrazovne politike i praksi svih aktera u oblasti obrazovanja)	Nivo politika Trenutno Kontinuirano
	2. Podržati koordinaciju svih relevantnih ministarstava u definisanju vizije i ciljeva obrazovanja u BiH.	Podržavanje koordinacije svih aktera. Razvoj dokumenata strateškog tipa za kvalitetno obrazovanje za sve u Bosni i Hercegovini.	Sve resorno nadležne institucije (obrazovanje, zdravstvo, rad i socijalna zaštita, ...)	Nivo politika Trenutno

SC 2 Osigurati integraciju diverzificiranog društva u Bosni i Hercegovini kroz unapređenje društvene kohezije na osnovu interkulturalnih kompetencija svih zainteresiranih strana.	1. Aktivno stvarati pretpostavke za prihvatanje različitosti u školama i uklanjati sve prepreke u tom smislu. a) organizirati inkluzivno obrazovanje koje će biti zasnovano na promoviranju i poštovanju različitosti na nediskriminatoran način, tj. kroz razumijevanje i vrednovanje različitosti kao sastavnog dijela društva u Bosni i Hercegovini;	Sistemska uvođenje Kompetencija za demokratsku kulturu (KDK) ⁴ u obrazovni sistem kroz: izradu programa obuke za KDK, uključivanje školskog osoblja u te programe i sistematsku izradu i implementaciju školskih projekata i aktivnosti zasnovanih na KDK.	Nadležne obrazovne institucije, eksperti za KDK, školsko osoblje učenici, roditelji, Vijeće Evrope	Nivo politike/škole Trenutno Kontinuirano
		b) podizati svijest o značaju prevazilaženja socijalne distance između osoba koje pripadaju različitim etničkim/nacionalnim zajednicama radi društvene integracije.	Povećano učešće više škola u postojećim projektima koji trebaju ostvariti ovaj strateški cilj, na osnovu sistematske podrške u tom smislu i istovremena izrada plana za sistematsko uključivanje svih škola u aktivnosti za smanjenje etničke distance između osoba različitih etničkih, jezičkih ili vjerskih pripadnosti i osoba sa posebnim potrebama.	Međunarodne i lokalne NVO, ministarstva, škole
	2. Omogućiti prilike i finansijska sredstva za svrsishodnu bilateralnu i multilateralnu saradnju i programe razmjene između škola u cijeloj Bosni i Hercegovini.	Razvijanje programa razmjene i zajedničkih aktivnosti kao bitan i obavezan dio školskog kurikulumu, uz adekvatna finansijska sredstva za to.	Nadležne obrazovne institucije, škole, lokalna zajednica, donatori	Nivo škole Trenutno Kontinuirano
		Organiziranje programa razmjene učenika koji će imati i pedagošku i društvenu svrhu.		

⁴ Vijeće Evrope je razvilo Referentni okvir kompetencija za demokratsku kulturu (KDK), koji bi trebalo prilagoditi za primjenu u osnovnim i srednjim školama i institucijama visokog obrazovanja i strukovnog osposobljavanja u cijeloj Europi, kao i nastavnim planovima i programima. Vidjeti na: https://www.coe.int/en/web/education/newsroom/-/asset_publisher/EZypXswe1zkl/content/resources-competences-for-democratic-culture

		Organiziranje tematskih programa razmjene i studijskih posjeta za nastavnike i školsko osoblje kao redovan i osnovni dio stručnog usavršavanja.		
	3. Osigurati da se nastavnim planom i programom aktivno promovira društvena integracija uz poštovanje svih vidova različitosti u Bosni i Hercegovini.	Revidiranje sadržaja nastavnih planova i programa (NPP) baziranih na ishodima učenja, zajedničkim vrijednostima i u skladu sa dokumentima strateškog tipa i KDK, kao i najboljim evropskim praksama i standardima, te Zajedničkom jezgrom NPP tamo gdje se ona implementira.	Nadležne obrazovne vlasti, eksperti za nastavni plan i program, nastavnici	Nivo politika Srednjoročno
Revidiranje kurikuluma za nacionalnu grupu predmeta i razviti metodologiju za dizajniranje kurikuluma zasnovanog na Okviru kompetencija za demokratsku kulturu i najboljim evropskim praksama i standardima, a u skladu sa Zajedničkom jezgrom NPP tamo gdje se ona implementira.				
Revidiranje i / ili pripremanje novih udžbenika i drugih materijala za podučavanje i učenje koji se fokusiraju na integraciju različitog društva (ovaj cilj mora biti uvršten u obrazovne materijale, a ne samo kao poseban predmet ili dio kursa).		Nivo politika Trenutno Kontinuirano		
SC 3 Provesti antidiskriminatorne politike u skladu sa međunarodnim standardima.	1. Osigurati da obrazovni sadržaj (NPP, udžbenici i drugi nastavni materijali) budu u skladu sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima tako da obrazovanje doprinese sprečavanju diskriminacije, razvijanju povjerenja i međusobnog poštovanja te promociji iskrene podrške zajedničkim vrijednostima suživota.	Revidiranje obrazovnih sadržaja sa etnocentričnim narativima, neprihvatljivih svjetonazora i svih diskriminatornih elementa, te svih vrsta stereotipa. Razvijanje i/ili revidiranje sadržaja nastavnih planova i programa (NPP), udžbenika i drugih nastavnih materijala baziranih na ishodima učenja koji nude različite (višestruke) relevantne perspektive, uzimaju u obzir savremena naučna otkrića i prepoznaju različitost kao integralni i jednako vrijedan dio društva Bosne i Hercegovine.	Nadležne obrazovne vlasti, eksperti za nastavni plan i program, nastavnici	Nivo politike/škole Trenutno Kontinuirano

	2. Osigurati da sve politike (propisi) i prakse na nivou škola u potpunosti promoviraju princip jednakosti i pravo svakog pojedinca na zaštitu od diskriminacije po bilo kojem osnovu.	Usvajanje i implementacija mjera (pravilnika, kodeksa, propisa itd.) koje ne tolerišu bilo kakvu vrstu diskriminacije po bilo kojem osnovu, uključujući etničku pripadnost. Korišćenje obrazovne infrastrukture na način koji odmah uklanja bilo koji oblik fizičke odvojenosti po etničkoj osnovi i sprečava svaki pokušaj da se obrazovanje organizuje na etnički odvojen način u budućnosti.	Osoblje škola, direktori škola, nastavnici, učenici	Nivo škole Trenutno
		Izrada i sistematska implementacija efektivnog sistema monitoringa i prijavljivanja slučajeva diskriminacije i nasilja, uključujući maltretiranje (bullying) u školama	Nadležna ministarstva obrazovanja, relevantne stručne institucije, škole, učenici, roditelji, lokalna zajednica	Nivo institucija/škole Trenutno Kontinuirano
		Podizanje svijesti o različitim vidovima direktne i indirektno diskriminacije kod zainteresiranih strana, kao i o načinima efektivne borbe protiv diskriminacije.	Nadležna ministarstva obrazovanja, relevantne stručne institucije, škole, učenici, roditelji, lokalna zajednica	Nivo škole Odmah Kontinuirano
SC 4 Razviti demokratsku kulturu u školama zasnovanu na načelima (demokratskih) prava i odgovornosti; aktivnog, svrsishodnog i djelotvornog učešća, uključujući učešće u upravljanju; vrijednostima,	1. Podržati društveno emancipirajući pristup pravima i odgovornostima (uz priznavanje ljudskih prava i osnovnih sloboda za sve, efektivne jednakosti za sve, u skladu sa načelom nediskriminacije).	Sprovođenje akcija koje podržavaju socijalno emancipatorski pristup pravima i odgovornostima.	Nadležna ministarstva obrazovanja, relevantne stručne institucije, školsko osoblje, učenici, roditelji, lokalna zajednica	Nivo škole Kontinuirano
	2. Omogućiti učešće i osigurati da ono ne bude samo puka formalnost već svrsishodan proces.	Izrada efektivnih, svrsishodnih i informiranih participatornih mehanizama, kojima se od učenika i roditelja traži mišljenje o relevantnim pitanjima vezanim za školu. Širenje svijesti među učenicima, roditeljima i školskim osobljem o važnosti, suštini i efektima smislenog učešća u pitanjima vezanim za školu.	Škole uz saradnju sa lokalnom zajednicom, učenicima, roditeljima	Nivo škole Trenutno Kontinuirano

poštovanju i zaštiti različitosti.		<p>Osmišljavanje i implementacija obuke za učenike, roditelje i osoblje škole o efektivnom i smislenom učešću u skladu sa KDK i svim drugim principima i normama koje podržavaju obrazovni sistemi u Bosni i Hercegovini.</p> <p>Omogućavanje učenicima da sarađuju i da se angažiraju i samostalno organiziraju i realiziraju aktivnosti u školi i svojoj lokalnoj zajednici;</p> <p>Davanje prilika roditeljima da sarađuju sa školama i njihovo uključivanje u školske aktivnosti.</p>		
	3. Afirmirati model zajedničkog demokratskog upravljanja u školama.	<p>Razvoj sistema podrške za rukovodno i ostalo osoblje u školama u uvođenju modela demokratskog upravljanja;</p> <p>Razvoj i implementacija programa za školsko osoblje, učenike i roditelje, s ciljem poboljšanja njihovog razumijevanja, o školskim odborima i vijećima - karakteristikama i funkciji tih tijela. Osnaživanje školskog osoblja, učenika i roditelja za učestvovanje u donošenju odluka o relevantnim školskim pitanjima.</p>	Međunarodne i lokalne NVO, ministarstva, škole	Nivo škole Trenutno
SC 5 Osnažiti učenike da postanu kompetentni pojedinci, sposobni za kritičko i inovativno razmišljanje te samim tim potpuno spremni da postanu građani koji	1. Promovirati i podučavati univerzalne vrijednosti (ljudska prava i osnovne slobode, ljudsko dostojanstvo, socijalnu pravdu, demokratiju, kulturnu različitost, ravnopravnost (efektivnu jednakost), vladavinu prava, nediskriminaciju itd.)	<p>Ljudska prava i osnovne slobode i ostale univerzalne vrijednosti su sastavni dio školskog plana i programa;</p> <p>Organiziranje aktivnosti u školama i između škola tako da se kroz njih promoviraju i podržavaju ljudska prava i osnovne slobode za sve, kao i ostale univerzalne vrijednosti.</p>	Nadležne obrazovne institucije, škole, nastavnici, roditelji i lokalna zajednica	Nivo politike/škole Trenutno Kontinuirano
	2. Promovirati i podučavati analitičko i kritičko razumijevanje i razmišljanje neophodno za razumijevanje i analizu sadržaja svih vrsta na sistematičan i logičan način.	<p>Izrada adekvatnih nastavnih materijala i udžbenika i organizacija nastavnog procesa tako da se učenici potiču na razmišljanje, diskusiju, istraživanje i samostalno učenje.</p> <p>Izrada programa za medijsku pismenost, uključujući i</p>	Nadležne obrazovne institucije, eksperti, NVO	Nivo institucije/škole Srednjoročno Kontinuirano

efektivno učestvuju u životu raznolikog društva u Bosni i Hercegovini.		društvene medije, i njihova implementacija u cjelokupnom obrazovnom sistemu.		
	3. Promovirati empatiju neophodnu za razumijevanje i prihvatanje tuđeg razmišljanja, uvjerenja i osjećanja, kao i nepovoljnog i/ili drugačijeg položaja, kao i za sagledavanje svijeta iz tuđe perspektive.	Razvijanje i implementacija različitih metoda i programa za socijalno i emocionalno učenje. Implementacija KDK u cjelokupnom obrazovnom sistemu.	Nadležne obrazovne institucije, eksperti, NVO	Nivo institucije/škole Trenutno Kontinuirano
	4. Promovirati i podučavati saradnju između pojedinaca i zajednica i vještine rješavanja sukoba.	Izrada i implementacija različitih metoda i programa socijalnog i emocionalnog učenja, komunikacije i rješavanja sukoba. Implementacija KDK u cjelokupnom obrazovnom sistemu.	Nadležne obrazovne institucije, eksperti, NVO	Nivo škole Kontinuirano
SC 6 Unaprijediti kompetencije nastavnika i direktora škola i drugog školskog osoblja kako bi mogli realizirati SC 2, 3, 4 i 5 te pomoći u realizaciji SC 1.	1. Osnažiti škole za analizu potreba nastavnika i drugog školskog osoblja u pogledu kompetencija neophodnih za realizaciju specifičnih ciljeva (SC 1–5).	Rukovodioci škola i nastavnici su opremljeni alatima za analizu svojih potreba (alati za samoevaluaciju, okvir za KDK, analitičke i istraživačke metode).	Nadležne obrazovne institucije, eksperti, NVO, škole	Nivo politike/škole Srednjoročno
	2. Pratiti potrebe škola i nastavnika i pružiti odgovarajući podršku za ispunjavanje tih potreba (kroz programe pedagoških zavoda i druge stručne programe).	Izrada i implementacija programa za škole za razvoj kompetencija koji će biti duži, zasnovani na modulima te u kojima će se primjenjivati cjelovit školski pristup. Adekvatna podrška za kooperativno učenje i mentorstvo između nastavnog osoblja i škola. Standardizacija procesa stručnog usavršavanja nastavnika i validacije (licenciranja) programa za edukaciju nastavnika. Osigurati implementaciju postojećih politika kojima se	Nadležne obrazovne institucije, eksperti, NVO, škole	Institucionalni nivo Srednjoročno

		zahtijeva kontinuirano stručno usavršavanje.		
	3. Direktorima škola ponuditi prilike za stručno usavršavanje, relevantne za njihove funkcije.	Izraditi adekvatne programe za direktore škola na temu razvoja škole, pedagoškog rukovođenja, uključivanja roditelja, učenika i lokalnih zajednica u školske aktivnosti, demokratskog upravljanja u školi. Obezbeđenje adekvatne podrške kooperativnom učenju i mentorstvu između rukovodilaca škola.	Nadležne obrazovne institucije, eksperti, NVO, škole	Institucionalni nivo Srednjoročno Kontinuirano
	4. Ponuditi programe u institucijama za obuku nastavnika na temu ljudskih prava i osnovnih sloboda, ljudskog dostojanstva, socijalne pravde, demokratije, kulturne raznolikosti, jednakosti (efektivna jednakost), vladavine prava, nediskriminacije	Revizija programa za obuku nastavnika u vezi sa univerzalnim normama i vrijednostima. Razvoj dodatnih i eksternih kurseva o ovim temama za sve postojeće školsko osoblje, uključujući nastavnike i voditelje škola. Uključivanje takvih sadržaja kao suštinski element svih programa obuke nastavnika prije početka rada.		

* LEGENDA

Nivoi implementacije:

Politika - zahtijeva odluke sa vrha prema dole i uključivanje kreatora politike na različitim nivoima, može uključivati i druge zainteresirane strane, ali bez "politike" ne može se implementirati

Institucionalno - zahtijeva uključivanje javnih institucija kao što su pedagoški zavodi, APOSO, institucije za obuku nastavnika

Škola - zahtijeva uključenost školske zajednice (osoblje, učenike, roditelje) i može se implementirati u pojedinim školama

Vremenski okvir:

Trenutno - akcije ne trebaju fazu pripreme i mogu (ili trebaju) početi odmah (max 6 mjeseci)

Srednjoročno - potrebno je 2 do 5 godina za realizaciju, dok pripremna faza može početi odmah, ali da bi ona pokazala efekte potrebno je najmanje 2 godine

Dugoročno - više od 5 godina da bi se bilo koji efekti pojavili kao rezultat akcije, ili se akcija ne može pokrenuti pre nego što se odrade prethodni koraci

Kontinuirano - iako akcija može biti neposredna, srednjoročna ili dugoročna, ona mora biti kontinuirana da bi bila djelotvorna

